

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МЕЛЬНИК ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.633:342.726-053.2(477+4/8)

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ДИТИНИ
ПРИ УСИНОВЛЕННІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ГЛИНЯНА Катерина Михайлівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ШИШКА Роман Богданович,
Київський університет права НАН України,
завідувач сектору інтелектуальної власності та
інноваційних технологій кафедри цивільного та
трудового права;

кандидат юридичних наук, доцент
КУЖКО Олександра Сергіївна,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри цивільного та господарського
права і процесу

Захист відбудеться «___» _____ 2016 р. о ____ годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.086.03 Національного університету
«Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська
дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного
університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса,
вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні правова проблематика ефективного забезпечення прав дитини при усиновленні наразі є одним із найбільш перспективних напрямів наукового дослідження. Це обумовлено активними процесами усиновлення, що мають позитивну тенденцію протягом останніх років, у яких беруть участь як громадяни України, так і іноземці; задекларованим обов'язком держави і суспільства всебічно охороняти права та інтереси дітей, позбавлених батьківського піклування; увагою, що приділяється реалізації та охороні особистих немайнових прав дитини при усиновленні; контролем за дотриманням прав дитини у родині усиновлювача до досягнення нею повноліття. Специфіка цих правовідносин полягає в особливому суб'єктному та об'єктному складі, характерних особливостях їх виникнення, зміни та припинення. Об'єктивний розвиток сучасного сімейного законодавства вказує на формування цілком самостійного інституту особистих немайнових прав дитини при усиновленні, що потребує відповідного наукового дослідження та вдосконалення.

Зазначений інститут права та законодавства, що перебуває в Україні на етапі становлення, в деяких розвинутих країнах давно є сформованим. У зв'язку з цим існує потреба у проведенні порівняльно-правового дослідження особистих немайнових прав дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн (Англії, Німеччини, Російської Федерації). Вивчення законодавчої бази та правозастосовної практики щодо забезпечення особистих немайнових прав дитини при усиновленні у названих країнах надає змогу виявити перспективні напрями розвитку вітчизняного інституту особистих немайнових прав дитини при усиновленні та запозичити найбільш ефективні механізми реалізації цих прав.

Процес удосконалення інституту особистих немайнових прав дитини при усиновленні не може обмежитись лише окремими змінами та потребує комплексного наукового обґрунтування з урахуванням позитивного досвіду окремих зарубіжних країн (Англії, Німеччини, Російської Федерації).

Окремі правові проблеми здійснення усиновлення та виникнення на цій підставі особистих немайнових прав дитини вивчалися у працях таких відомих учених, як М. В. Антокольська, Н. І. Батуріна, Д. С. Бормінська, К. Ю. Бородич, В. А. Вартаєв, Е. М. Ворожейкін, К. М. Глиняна, В. О. Гончаренко, О. О. Грабовська, О. В. Губанова, Ю. В. Деркаченко, Л. М. Зілковська, О. Ю. Ільїна, О. І. Карпенко, Л. А. Кузьмичева, А. М. Левушкин, В. П. Мироненко, О. М. Нечаєва, З. В. Ромовська, В. В. Рязанцев, В. А. Рясенцев, Т. А. Стоянова, О. О. Татарінцева, Н. О. Темнікова, Г. Я. Тріпільський, Ю. Ю. Черновалюк та інші. Серед іноземних вчених слід відзначити праці у сфері усиновлення Д. Хоув, Є. Вейн, Г. Шеннон, Г. Россіні, Х. Девіс, Ж. Зеколл, М. Шенлі. Дослідження також ґрунтуються на працях учених, які вивчали окремі аспекти теорії особистих немайнових прав: Н. О. Давидової, О. М. Калітенко, І. Г. Король, Л. О. Красавчикової,

Л. В. Красицької, Б. К. Левківського, Т.В. Ліснічої, М. М. Малєїної, Е. Е. Мухамєдової, Л. А. Ольховик, Н. М. Онїщенко, Т. Н. Палькіної, О. О. Посикалюк, Г. О. Резнік, Р. О. Стефанчука, Н. В. Устименко, Л. В. Федюк, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонівної, С. І. Чорноооченко та ін. Утім, праці зазначених учених не містять комплексного дослідження особистих немайнових прав дитини при усиновленні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання за темою дисертації досліджувалися в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення особливостей реалізації особистих немайнових прав дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

дослідити сучасний стан правового регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією особистих немайнових прав дитини, що виникають при усиновленні в Україні та окремих зарубіжних країнах;

здійснити науковий аналіз поняття «усиновлення» та виокремити його характерні ознаки;

визначити поняття особистих немайнових прав усиновленої дитини та підстави їх класифікації;

сформулювати концептуальні засади здійснення особистих немайнових прав усиновленою дитиною за законодавством України та окремих зарубіжних країн;

виявити юридичну природу особистих немайнових прав дитини фактичного характеру, що реалізуються у відносинах з членами сім'ї, за законодавством України та окремих зарубіжних країн;

з'ясувати особливості прав дитини інформаційного характеру, що реалізуються у відносинах з членами сім'ї, за законодавством України та окремих зарубіжних країн;

охарактеризувати особливості здійснення особистих немайнових прав дитини, що реалізуються у відносинах з особами, які не є членами сім'ї, за законодавством України та окремих зарубіжних країн;

сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання особистих немайнових відносин, що виникають при усиновленні, з урахуванням позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, що виникають у процесі реалізації особистих немайнових прав дитини при усиновленні.

Предметом дослідження є особисті немайнові права дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн.

Методи дослідження. Під час здійснення дисертаційного дослідження використовувались загальні та спеціальні наукові методи пізнання правових явищ: діалектичний, аналізу та синтезу, формально-логічний, системно-структурного аналізу, історично-правовий, порівняльно-правовий.

За допомогою діалектичного методу було проаналізовано поняття особистих немайнових прав дитини, що виникають при усиновленні, його стадії (підрозділ 2.1). За допомогою методу аналізу та синтезу було вивчено теоретичні та практичні проблеми розгляду концепцій розуміння нематеріальних благ усиновленої дитини, виявлено закономірності правового регулювання відносин, що виникають при усиновленні (підрозділи 1.2, 2.2). Формально-логічний метод дозволив сформулювати поняття прав усиновленої дитини, які реалізуються у відносинах з членами сім'ї, та здійснити їх поділ на фактичні та інформаційні, а також аргументувати напрями вдосконалення законодавства про охорону особистих немайнових прав дитини, що виникають при усиновленні (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою методу системно-структурного аналізу, здійснено класифікацію сімейно-родинних прав дитини (підрозділи 3.1, 3.2). Історично-правовий метод дозволив вивчити становлення та розвиток наукової думки про статус дитини при усиновленні (підрозділ 1.2). З використанням порівняльно-правового методу проаналізовано законодавство України та окремих зарубіжних країн в частині забезпечення особистих немайнових прав дитини при усиновленні (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 3.3).

Теоретичною основою дисертації є наукові праці із цивільного та сімейного права, цивільного процесу, теорії держави та права.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики, зокрема, рішення Європейського суду з прав людини та судів України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у науці цивільного права України спеціальним комплексним дослідженням особливостей здійснення особистих немайнових прав дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

обгрунтовано висновок про необхідність запровадження комплексного психолого-правового підходу до встановлення доцільності усиновлення як міри потенційної сукупної можливості особи (усиновлювача) забезпечити належне виховання конкретної дитини;

запропоновано з урахуванням законодавства Англії та Німеччини впровадження в Україні адаптаційного періоду в якості окремої стадії усиновлення, метою якої є встановлення стабільного контакту між дитиною

та кандидатами в усиновлювачі, що забезпечується проживанням дитини в їхній сім'ї протягом визначеного часу;

сформульовано авторське визначення категорії «особисті немайнові права дитини при усиновленні», під якими розуміються суб'єктивні права дитини, що виникають на початковій стадії усиновлення та діють на усіх його стадіях, та спрямовані на задоволення інтересів дитини, у першу чергу тих, які пов'язані з перебуванням у здоровому сімейному оточенні;

виділено комплекс особистих немайнових прав дитини, що реалізуються у відносинах з членами сім'ї та родичами при усиновленні, та здійснено їх поділ на фактичні та інформаційні;

визначено право усиновленої дитини на сім'ю як особисте немайнове право на повноцінне здорове сімейне оточення, що здатне стати сприятливим середовищем для всебічного розвитку дитини та вільного здійснення її прав;

визначено на основі аналізу законодавства Англії та Німеччини зміст права усиновленої дитини на індивідуальність, що полягає у можливості збереження в умовах нової сім'ї своєї національної, культурної, релігійної, світоглядної та мовної ідентичності, на прояв своєї особистості у межах, не заборонених законом та суспільною мораллю;

удосконалено:

перелік функцій усиновлення, який пропонується доповнити генеруючою та констатуючою функціями;

дефініцію поняття «інтерес дитини при усиновленні», що розуміється як суб'єктивно обумовлена потреба дитини у сприятливих умовах розвитку в сім'ї усиновлювача, за яких дитина отримує можливість повною мірою реалізувати свої особисті немайнові права відповідно до закону;

визначення поняття «особисті немайнові права дитини» як суб'єктивних цивільних прав фізичної особи, які вона може здійснювати до досягнення повноліття чи емансипації, та які спрямовані на задоволення немайнового інтересу, відрізняються особистісним характером, об'єктом яких є певне нематеріальне благо;

визначення права на належне сімейне виховання, під яким розуміється особисте немайнове право усиновленої дитини, що передбачає можливість вільно та всебічно формувати свою особистість у сімейному оточенні, здобувати життєві орієнтири відповідно до загальнолюдських цінностей, норм права та суспільної моралі;

дістало подальшого розвитку:

еволюційна концепція розуміння нематеріальних благ як об'єктів особистих немайнових прав усиновленої дитини, відповідно до якої такі нематеріальні блага володіють потенційною можливістю перебувати у цивільному обігу, а права на них можуть мати економічний зміст;

домінування автономістського статусу дитини, що передбачає рівноправність усиновленої дитини та інших суб'єктів сімейних правовідносин;

пропозиція про доповнення глави 18 «Усиновлення» Сімейного кодексу України (далі – СК України) спеціальними нормами, що закріплювали

б специфічні положення стосовно реалізації, охорони та захисту прав усиновленої дитини на вільне вираження своїх поглядів, на збереження власної індивідуальності, на особисте життя та деякі інші права;

пропозиція про доповнення глави 18 «Усиновлення» СК України окремою статтею про право усиновленої дитини на інформацію щодо свого походження наступного змісту: «1. Дитина, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років одержувати інформацію щодо свого походження, зокрема: а) особистих даних біологічних батьків та інших родичів (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, проживання тощо); б) місця і дати свого народження; в) своєї національності та расової приналежності; г) біографічних даних своєї біологічної сім'ї; г) причин та підстав свого усиновлення; д) історії родинних хвороб та схильностей до захворювань; е) професійних та творчих здібностей, талантів, нахилів, що притаманні близьким родичам, тощо. 2. Усиновлювачі зобов'язані сприяти реалізації усиновленою дитиною права знати своє походження, зокрема шляхом звернення до компетентних органів, представництва інтересів дитини тощо. Уповноважені органи та посадові особи, які володіють інформацією стосовно походження усиновленої дитини, зобов'язані надавати відповідні дані за заявою цієї дитини або її усиновлювачів. 3. У випадку необхідності надання даних щодо походження дитини, які становлять особисту таємницю третіх осіб, така інформація може бути надана лише за згодою цих осіб або за рішенням суду»;

визначення на основі аналізу міжнародно-правових актів та законодавства Англії «найкращих інтересів дитини» як потреб у сім'ї, турботі, належному вихованні, індивідуальності, самореалізації та самовираженні дитини при усиновленні.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних та практичних проблем юридичного забезпечення особистих немайнових прав дитини при усиновленні;

правотворчій діяльності – при підготовці змін та доповнень до СК України, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) в частині забезпечення особистих немайнових прав дитини при усиновленні;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства про особисті немайнові права дитини при усиновленні;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Цивільне право України» та «Сімейне право України», підготовці підручників і навчальних посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження апробовані при їх обговоренні на засіданнях кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», а також доповідались на наукових і науково-практичних

конференціях, засіданні круглого столу, зокрема: VIII Міжнародній цивільно-правовій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасна цивілістика» (м. Одеса, 29-30 березня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 24 травня 2013 р.); 9-й Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасна цивілістика» (м. Одеса, 28 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею акад. С. В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Інтернет-конференції «Цивільні читання, присвячені пам'яті І. В. Шерешевського «Принципи DCFR як методологічна основа вдосконалення законодавства» (м. Одеса, 5 грудня 2014 р.); засіданні Круглого столу «Від засад римського права до принципів приватного права ЄС» (м. Одеса, 29 травня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладені у 5 наукових статтях, з яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю опубліковано у зарубіжному періодичному виданні, а також у 6 тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (350 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 239 сторінки, з яких основний зміст – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюються наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Перший розділ «Усиновлення як підстава виникнення особистих немайнових прав дитини» складається з двох підрозділів, в яких аналізується ступінь розробки проблематики дослідження, визначаються напрямки дослідження та здійснюється теоретико-правовий аналіз поняття «усиновлення».

Підрозділ 1.1. «Огляд літератури та вибір напрямків дослідження особистих немайнових прав дитини» присвячено розвитку наукової думки з обраної теми дослідження та вибору напрямків дослідження з урахуванням сучасних тенденцій розвитку сімейного права.

У підрозділі обґрунтовується доцільність дослідження наукових підходів до визначення категорії «усиновлення», зокрема дитино-центристського характеру, соціально-правового та таких, що намагаються розкрити це поняття через юридичні категорії, та визначається правова природа відносин усиновлення. Звертається увага на доцільність здійснення дослідження в

сучасних умовах, зокрема, при зміні традиційних поглядів на визначення «сім'ї» на нетрадиційні (послідовна полігамія, сім'ї з нерідними батьками, «годвін-шлюб», бігамні шлюби, конкубінат, бізнес-шлюб тощо).

Дослідження ґрунтується на працях науковців, які мають різноплановий характер та умовно поділяються на три групи: по-перше, з питання усиновлення; по-друге, з питання особистих немайнових прав дитини; по-третє, з питань теорії особистих немайнових прав. Аналіз указаної наукової літератури дозволив обрати напрями дисертаційного дослідження.

У *підрозділі 1.2. «Теоретико-правовий аналіз усиновлення»* аналізуються визначення поняття «усиновлення», його мета, функції та правова природа.

Пропонується об'єднання наукових поглядів у різні концептуальні напрями. У рамках першої групи розглядаються дефініції усиновлення, які мають дитино-центристський характер (зокрема як засіб задоволення інтересів неповнолітніх дітей). У рамках другої групи розглядаються такі дефініції усиновлення, в яких поняття «усиновлення» тлумачиться через загальні юридичні категорії (зокрема, як: юридичний факт; юридична дія; юридичний акт; правовідношення; штучний правовий зв'язок; правовий інститут; фікція; юридичний процес; процедура; спосіб реалізації права фізичної особи на сім'ю). До третьої групи дефініцій усиновлення відносяться визначення, які мають соціально-правовий характер.

На підставі розглянутих підходів та положень законодавства Англії (Закон про усиновлення дітей), Німеччини (Цивільний кодекс) і Російської Федерації (Сімейний кодекс Російської Федерації) формується авторське визначення категорії «усиновлення» та пропонується закріплення у законодавстві адаптаційного періоду усиновлення.

Досліджується природа відносин, що виникають при усиновленні, як тотожних батьківським (відносинам кровного споріднення); подібних до кровно-батьківських; таких, що відрізняються від батьківських.

Зроблено висновок про те, що з розвитком суспільних відносин, історичних та соціально-економічних умов існування суспільства змінювалися мета і функції усиновлення. Інститут усиновлення у різні часи був спрямований на: задоволення потреб та інтересів усиновлювача, що характеризувалось «використанням» дитини з економіко-господарською, династичною, генеалогічною чи ритуальною метою; збереження і продовження роду усиновителів, а також спадкування їхнього майна; можливість бути батьками, а також користуватися піклуванням з боку своїх синів; забезпечення власних майнових інтересів дитини; забезпечення належного виховання дитини тощо.

Для забезпечення всебічного аналізу концепцій відносин усиновлення здійснюється їх характеристика за окремими підставами, зокрема такими: за статусом усиновлювача; за статусом дитини; за громадянством суб'єктів; за правом, що застосовується; за наслідками, що стосуються індивідуалізації дитини; за записом усиновлювачів батьками дитини; за збереженням відносин з біологічними батьками та родичами; за ознакою посередництва

при здійсненні усиновлення; за ознакою законності; за ознакою усвідомлення дитиною усиновлення; за ознакою офіційного встановлення.

Еволюційний розвиток інституту усиновлення знаходить своє вираження, зокрема, у посиленні уваги законодавця до ефективного здійснення особистих немайнових прав усиновленої дитини. У дисертації усиновлення розуміється комплексно як правове явище, що охоплює всі правові аспекти прийняття дитини на правах дочки чи сина у сім'ю усиновлювача з метою забезпечення інтересів дитини, її особистих немайнових та майнових прав.

Другий розділ «Особисті немайнові права та інтереси дитини при усиновленні» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню формування в сімейному праві категорій особистих немайнових прав та інтересів дитини при усиновленні, визначенню їх змісту та класифікації.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та класифікація особистих немайнових прав дитини при усиновленні»* розглядаються підходи до визначення та класифікації особистих немайнових прав дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн.

Зроблено висновок про прогресування інституту особистих немайнових прав у цивілістиці, що проявляється, по-перше, у перевазі регулятивної концепції над охоронною; по-друге, в еволюції нематеріальних благ як об'єктів даних особистих немайнових прав.

Аналізуються підходи до визначення особистих немайнових прав усиновленої дитини та визначаються три концепції розуміння статусу дитини: підлеглий статус (здійснення прав дитини залежить не від її волі, а від батьків чи інших осіб); автономістський статус (дитина – самостійний суб'єкт права), привілейований статус (визнається пріоритет прав та інтересів дитини порівняно з іншими суб'єктами права).

Пропонується авторське визначення категорії «особисті немайнові права дитини при усиновленні» як суб'єктивних прав дитини, що виникають на початковій стадії усиновлення та здійснюються на усіх його стадіях, і спрямовані на задоволення інтересів дитини, у першу чергу тих, які пов'язані з перебуванням у здоровому сімейному оточенні.

Запропонована авторська класифікація особистих немайнових прав дитини залежно від сфери їх здійснення. По-перше, це права, які дитина здатна здійснювати самостійно або за допомогою інших осіб, але не обов'язково членів сім'ї, та поза межами сімейного оточення (права на освіту, на відпочинок, на таємницю особистого життя, на свободу думки, совісті та релігії тощо). По-друге, сімейно-родинні права, які можуть здійснюватися лише у сім'ї або відносно родичів дитини.

Сімейно-родинні особисті немайнові права усиновленої дитини поділяються на фактичні (право на сім'ю, право на сімейне виховання, право на спілкування з родичами, право проживання з батьками (усиновлювачами), право на повагу до сімейного життя) та інформаційні (право на таємницю усиновлення, право на одержання інформації про власне походження).

У підрозділі 2.2. «Правова характеристика інтересів дитини при усиновленні» з'ясовується зміст категорії «інтерес усиновленої дитини».

Встановлено, що в науковій літературі відносно визначення поняття інтересів дитини спостерігається єдність у поглядах дослідників, на відміну від визначення загальної категорії «інтерес». Це пояснюється більш вузьким колом відносин та їх однорідним характером, що обумовлюється специфікою суб'єкта – неповнолітньої дитини. Досліджено підходи до визначення поняття інтересів дитини як: потреби у забезпеченні для неї сприятливих умов; виховної діяльності батьків; умови її благополуччя. Звертається увага на використання у міжнародно-правових актах (Конвенція ООН про права дитини 1989 р) та законодавстві зарубіжних країн (Закон Англії про усиновлення дітей) поняття «найкращі інтереси дитини» та пропонується передбачити його в СК України.

Оскільки легального тлумачення цієї категорії не надається, то виникає низка закономірних питань: по-перше, якщо є найкращі інтереси дитини, то можна припустити, що існують і кращі, і звичайні, і неважливі та інші інтереси, тобто існує градація інтересів дитини; по-друге, оціночне за своєю суттю поняття не має критеріїв для визначення, тобто незрозумілим залишається спосіб віднесення того чи іншого інтересу до найкращого чи будь-якого іншого; по-третє, виходячи з формулювання «найкращі інтереси», деякі інтереси дитини превалюють над іншими, однак не зрозуміло, які саме та якою мірою.

Зроблено висновок про те, що усиновлення провадиться з метою забезпечення особистих немайнових прав дитини та лише в її інтересах. При цьому інтерес дитини при усиновленні – це суб'єктивно обумовлена потреба дитини у сприятливих умовах розвитку у сім'ї усиновлювача, за яких дитина отримує можливість повною мірою реалізувати свої особисті немайнові права відповідно до закону.

Інтереси дитини при усиновленні можуть бути ототожнені з поняттям благополуччя (ця категорія властива законодавству Англії – Закон про усиновлення дітей та Німеччини – Цивільний кодекс), що охоплює матеріальну, духовну, емоційну, психічну та інші складові. Виходячи з аналізу міжнародно-правових актів та актів законодавства зарубіжних країн, найкращі інтереси дитини – це потреби у сім'ї, турботі, належному вихованні, індивідуальності, самореалізації та самовираженні.

Інтереси конкретної дитини при усиновленні повинні з'ясовуватися на основі комплексного аналізу фактів: думки дитини, її родичів, інших зацікавлених осіб, а також обов'язково – висновків професійних психологів та педагогів. При встановленні інтересів дитини при усиновленні слід враховувати вік дитини та характерні для нього потреби. Оцінка відповідності усиновлення інтересам дитини повинна проводитися з урахуванням динамічної зміни цих інтересів під час зростання дитини.

Третій розділ «Особливості здійснення окремих особистих немайнових прав дитиною при усиновленні» складається з трьох розділів, у яких досліджуються особливості здійснення таких особистих немайнових

прав дитиною при усиновленні: право на сім'ю, право на належне сімейне виховання, право на спільне проживання з батьками, право на таємницю усиновлення, право на одержання інформації про своє походження, право на індивідуальність, право на вільне вираження своїх поглядів, право на свободу думки, совісті та релігії.

У підрозділі 3.1. «Здійснення дитиною особистих немайнових прав фактичного характеру» аналізуються сімейно-родинні особисті немайнові права фактичного характеру, до яких автором віднесено право на сім'ю, право на належне сімейне виховання, право на спільне проживання з батьками.

Запропоновано право усиновленої дитини на сім'ю розуміти як її право на повноцінне здорове сімейне оточення, що здатне стати сприятливим середовищем для всебічного розвитку дитини, вільного здійснення її особистих немайнових прав та інтересів. Зроблено висновок про необхідність застосування комплексного психолого-правового підходу для оцінки здатності та готовності сім'ї до усиновлення. Право усиновленої дитини на сім'ю включає право на проживання з батьками (дане право не має самостійного механізму реалізації) та право на повагу до сімейного життя, яке може обмежуватися в інтересах дитини.

Встановлено, що право усиновленої дитини на належне сімейне виховання – це особисте немайнове право усиновленої дитини, яке передбачає можливість вільно та всебічно формувати свою особистість у сімейному оточенні, здобувати життєві орієнтири відповідно до загальнолюдських цінностей, норм права та суспільної моралі. При цьому доцільність усиновлення фактично можна визначити як міру потенційної сукупної можливості особи (усиновлювача) забезпечити належне виховання конкретної дитини. Запропоновано визначення терміну «належне сімейне виховання» як процесу формування особистості дитини під впливом сімейного оточення, що забезпечує всебічний розвиток дитини, формування системи життєвих цінностей, які відповідають ідеалам права та суспільній моралі.

Одним із найбільш важливих сімейно-родинних особистих немайнових прав усиновленої дитини фактичного характеру є право на спільне проживання з батьками, яке є спеціальним та має низку особливостей. По-перше, усиновлена дитина має право проживати у придатних для цього житлових умовах, які відповідають закріпленим стандартам та нормативам. По-друге, усиновлена дитина втрачає право на проживання зі своїми біологічними батьками. По-третє, дитина має право на те, щоб проживати з її усиновлювачами спільно, що означає перебування та мешкання на регулярній основі в одному житловому приміщенні (будинку, квартирі тощо). По-четверте, особисте немайнове право усиновленої дитини на проживання з усиновлювачами є саме правом, а не обов'язком дитини, що вказує на відносну добровільність його реалізації. Право усиновленої дитини проживати разом зі своїми усиновлювачами гарантується та захищається нормами права, які регламентують права батьків щодо визначення місця проживання своїх дітей. Тобто особисте немайнове

право усиновленої дитини на проживання разом з батьками не забезпечене самостійним правовим механізмом реалізації.

Усиновлена дитина має право на повагу до свого сімейного життя. Специфікою при здійсненні усиновленою дитиною свого права на повагу до сімейного життя є наявність повноважень державних органів, визначених законодавством, втрутитися в його здійснення у випадку порушення прав та інтересів цієї дитини у сім'ї усиновлювачів, а також вимагати в судовому порядку скасування усиновлення за певних обставин, визначених у ст. 238 СК України. Отже, право на повагу до сімейного життя усиновленої дитини може бути обмежене у випадку законного втручання уповноважених органів при виявленні ними порушень прав та інтересів цієї дитини. Крім того, право на повагу до сімейного життя не порушується у випадку здійснення передбаченого законом періодичного контролю за умовами проживання усиновленої дитини у новій сім'ї.

Межує з правом на спільне проживання з батьками особисте немайнове право дитини на спілкування з родичами та членами сім'ї. Право усиновленої дитини на спілкування зі своїми родичами та членами сім'ї набуває інших відтінків при аналізі його крізь призму концепції відкритого усиновлення, яка передбачає можливість підтримки зв'язків усиновленої дитини зі своєю біологічною сім'єю чи окремими родичами.

У *підрозділі 3.2. «Здійснення дитиною особистих немайнових прав інформаційного характеру»* досліджуються сімейно-родинні особисті немайнові права дитини інформаційного характеру.

Підкреслюється, що законодавче забезпечення інформаційних сімейно-родинних особистих немайнових прав усиновленої дитини наразі є суперечливим та вимагає удосконалення. Робиться висновок про те, що сімейне законодавство у сфері усиновлення повинно бути переорієнтоване на забезпечення права усиновленої дитини знати своє походження, а не на всебічне збереження таємниці усиновлення.

Право усиновленої дитини на сімейну таємницю – це особисте немайнове право усиновленої дитини, об'єктом якого є конфіденційність даних щодо сімейного життя дитини, у тому числі щодо факту її усиновлення. Таке право закріплено у законодавстві майже всіх пострадянських країн, у тому числі Російської Федерації.

З урахуванням положень законодавства Англії обґрунтовується доцільність закріплення у чинному законодавстві України права дитини, яка була усиновлена, після досягнення нею 14 років одержувати інформацію щодо свого походження, а саме інформацію відносно: особистих даних біологічних батьків та інших родичів (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження і проживання тощо); місця і дати свого народження; своєї національності належності; причин та підстав свого усиновлення; історії родинних хворіб та схильності до захворювань; професійних та творчих здібностей, талантів, нахилів, що притаманні близьким родичам, тощо. Усиновлювачі зобов'язані сприяти у реалізації усиновленою дитиною права знати своє походження,

зокрема шляхом звернення до компетентних органів, представництва інтересів дитини тощо.

У підрозділі 3.3. «Здійснення дитиною інших особистих немайнових прав» розглядаються особисті немайнові права дитини, здійснення яких може відбуватися поза спілкуванням з батьками та іншими родичами та має певну специфіку здійснення, охорони та захисту.

Відповідно до норм міжнародно-правових актів та законодавства Англії право дитини на вільне вираження свої поглядів та думок здійснюється, зокрема, шляхом надання згоди на усиновлення, зміну власного імені, запису усиновлювачів батьками (якщо дитина досягла 7 років) тощо. Згода дитини у процесі усиновлення має бути з'ясована шляхом особистого її формулювання (усно чи письмово) при наявності такої можливості, а також обов'язково за допомогою професійного психолога, який надає експертний висновок щодо здатності дитини адекватно усвідомлювати процес усиновлення і його наслідки та щодо справжнього ставлення дитини до потенційних усиновлювачів. Такий висновок психолога слід розглядати як додаткову гарантію реалізації права усиновленої дитини на вільне вираження своїх поглядів.

Право усиновленої дитини на свободу думки, совісті та релігії, передбачене ст. 14 Конвенції ООН про права дитини, необхідно розуміти як свободу вільно формувати свою особистість, свій внутрішній світ, світогляд, ціннісні орієнтири, уподобання. Усиновлювачі мають право втручатися у здійснення усиновленою дитиною даного права у випадку наявності реальної небезпеки для життя, здоров'я дитини, загрози порушення її прав та інтересів.

Право усиновленої дитини на індивідуальність визначається як особисте немайнове право усиновленої дитини на збереження в умовах нової сім'ї своєї національної, культурної, релігійної, світоглядної і мовної ідентичності, на прояв своєї особистості у межах, які не заборонені законом та суспільною мораллю.

Право на особисте життя усиновленої дитини виникає з моменту, коли дитина здатна самостійно визначати його зміст та межі, встановлювати умови та порядок ознайомлення з ним інших осіб, у тому числі й усиновлювачів. Здійснення цього права може обмежуватися усиновлювачами лише відповідно до інтересів усиновленої дитини.

Усиновлена дитина має право на вільне від насилля виховання, яке у роботі розкрито на прикладі законодавства Німеччини (Цивільний кодекс). Проблема жорстокого поводження з усиновленими дітьми може бути вирішена шляхом скасування таємниці усиновлення та створення організаційно-правової системи професійного психолого-педагогічного супроводу сімей з усиновленими дітьми. У зв'язку з цим вважаємо, що право усиновленої дитини на захист може бути ефективно реалізоване у результаті запровадження медіації як альтернативного способу вирішення сімейно-правових спорів.

Визначаються особливості усиновлення дитини-інваліда. Зокрема підготовчий етап усиновлення має передбачати обов'язкову розробку

орієнтованого плану догляду з урахуванням об'єктивних даних щодо потреб цієї дитини та обов'язкове ознайомлення з ним потенційних усиновлювачів.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено узагальнені результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш важливі положення та пропозиції.

1. Усиновлення найчастіше розглядається лише у вузькому розумінні як: правовий інститут; форма влаштування дітей; засіб реалізації прав; юридичний факт тощо. Однак така комплексна природа вимагає більш універсального поняття, що обумовлює визначення усиновлення як цілісного правового явища, що охоплює усі правові аспекти прийняття дитини на правах дочки чи сина у сім'ю усиновлювача з метою забезпечення інтересів дитини, її особистих немайнових та майнових прав. Стосовно відносин між дитиною та усиновлювачем усиновлення здійснює одночасно генеруючу (означає підтвердження і фіксацію факту вже створених відносин) та констатуючу (відповідні відносини виникають у результаті усиновлення) функції. При цьому усиновлення не є тотожним відносинам споріднення та виступає самостійною підставою виникнення сімейних правовідносин.

2. Усиновлення представляє собою багатостадійний процес, що передбачає наступну послідовність етапів: 1) підготовча стадія; 2) судовий розгляд; 3) постсудова стадія (фактичне проживання усиновленої дитини у новій сім'ї); 4) стадія після скасування усиновлення. За аналогією із законодавством Англії необхідним є введення до сімейного законодавства України додаткової обов'язкової стадії під назвою «адаптаційний період», що передує судовому розгляду та має на меті встановлення стабільного контакту між дитиною та кандидатами в усиновлювачі, що забезпечується проживанням дитини в їхній сім'ї протягом визначеного часу.

3. Інститут особистих немайнових прав особи змінюється в напрямку посилення домінування регулятивної концепції, сутність якої полягає у визнанні за об'єктивним правом не лише можливості, але й необхідності регулювати особисті немайнові права поряд з традиційною охороною. У результаті аналізу законодавства Англії, Німеччини, Російської Федерації та юридичної доктрини віддано перевагу еволюційній концепції розуміння нематеріальних благ як об'єктів особистих немайнових прав усиновленої дитини, відповідно до якої особисті нематеріальні блага можуть бути оцінені у грошовому виразі та виокремлені від особи.

4. Правовий статус дитини у законодавстві України та зарубіжних країн характеризується як підлеглий, автономістський або привілейований. Для законодавства України найбільш доцільним є закріплення автономістського статусу, що передбачає рівноправність усиновленої дитини та інших суб'єктів сімейних правовідносин, у тому числі усиновлювачів.

5. Особисті немайнові права дитини можна визначити як суб'єктивні цивільні права фізичної особи, що відрізняються особистісним характером,

об'єктом яких є певне нематеріальне благо, спрямовані на задоволення немайнового інтересу особи та діють до досягнення повноліття чи емансипації особи. Особисті немайнові права дитини при усиновленні – це суб'єктивні права дитини, які виникають з початкової стадії усиновлення та діють на усіх його етапах, та спрямовані на задоволення інтересів дитини, у першу чергу тих, які пов'язані з перебуванням у здоровому сімейному оточенні. Серед особистих немайнових прав дитини при усиновленні виділяються права, які можуть здійснюватися лише у сім'ї або відносно родичів дитини та поділяються на фактичні (право на сім'ю, право на сімейне виховання, право на спілкування з родичами, право проживання з батьками (усиновлювачами), право на повагу до сімейного життя) та інформаційні (право на таємницю усиновлення, право на одержання інформації про власне походження).

6. Усиновлення провадиться з метою забезпечення прав дитини та лише в її інтересах. При цьому інтерес дитини при усиновленні – це суб'єктивно обумовлена потреба дитини у сприятливих умовах розвитку у сім'ї усиновлювача, за яких дитина отримує можливість повною мірою реалізувати свої особисті немайнові права відповідно до закону. Відповідно до законодавства Англії інтереси дитини при усиновленні можуть бути ототожнені з поняттям благополуччя, що охоплює матеріальну, духовну, емоційну, психічну та інші складові. Виходячи з аналізу міжнародно-правових актів та законодавства Англії та Німеччини, найкращі інтереси дитини – це потреби у сім'ї, турботі, належному вихованні, індивідуальності, самореалізації та самовираженні.

7. Право усиновленої дитини на сім'ю слід розуміти як її особисте немайнове право на повноцінне здорове сімейне оточення, що здатне стати сприятливим середовищем для всебічного розвитку дитини, вільного здійснення її прав. Аналіз міжнародно-правових актів, законодавства України та окремих зарубіжних країн, а також правозастосовної практики свідчить про необхідність застосування комплексного психолого-правового підходу до оцінки здатності усиновлювачів забезпечити ефективну реалізацію права дитини на сім'ю. Даний підхід передбачає мінімальну кількість формальних бар'єрів при усиновленні. Кожна характеристика кандидата в усиновлювачів та його сім'ї має оцінюватися у комплексі та з обов'язковим залученням професійного психолога.

8. Законодавча регламентація права дитини на сім'ю в Україні передбачає потенційну можливість визнання мультибатьківства, тобто існування в усиновленої дитини більше, ніж двох батьків.

9. Відповідно до вітчизняного законодавства право усиновленої дитини на сім'ю включає право на проживання дитини з батьками та право на повагу до сімейного життя. Право усиновленої дитини проживати разом з батьками не має самостійного правового механізму реалізації, а його здійснення регулюється нормами, що спрямовані на забезпечення права батьків (усиновлювачів) визначати місце проживання своїх дітей. Право на повагу до

сімейного життя не порушується при здійсненні уповноваженими органами періодичного контролю за умовами життя дитини у сім'ї усиновлювачів.

10.Право усиновленої дитини на належне сімейне виховання – це особисте немайнове право усиновленої дитини, що передбачає можливість вільно та всебічно формувати свою особистість у сімейному оточенні, здобувати життєві орієнтири відповідно до загальнолюдських цінностей, норм права та суспільної моралі. При цьому доцільність усиновлення можна визначити як міру потенційної сукупної можливості особи (усиновлювача) забезпечити належне виховання конкретної дитини.

11.Право усиновленої дитини на спілкування з родичами та членами сім'ї розповсюджується не тільки на усиновлювачів та членів їх сім'ї, але й на генетичних родичів дитини, що вказує на органічний зв'язок даного права з правом дитини знати своє походження.

12.Вивчення законодавства зарубіжних країн свідчить про необхідність зміни охоронних пріоритетів законодавства України щодо усиновлення. Реформування сімейного законодавства має відбуватися у напрямі посилення правової охорони права усиновленої дитини на одержання інформації про своє походження. При цьому право усиновленої дитини на сімейну таємницю повинне розумітися як особисте немайнове право усиновленої дитини, об'єктом якого є конфіденційність даних щодо сімейного життя дитини, у тому числі щодо факту її усиновлення. Унаслідок відповідного реформування зміна дати та місця народження дитини при усиновленні втрачає своє охоронне значення та може використовуватися у виняткових випадках, якщо цього вимагають інтереси дитини. Доцільним є закріплення у ст. 231 СК України права суду відмовити у присвоєнні усиновленій дитини нового прізвища, власного імені чи по батькові, якщо така зміна не відповідає інтересам дитини.

13.Право усиновленої дитини на одержання інформації про своє походження пропонується закріпити окремій статті глави 18 «Усиновлення» СК України наступного змісту:

«1. Дитина, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років одержувати інформацію щодо свого походження, а саме інформацію відносно: а) особистих даних біологічних батьків та інших родичів (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, місце проживання тощо); б) місця і дати свого народження; в) своєї національності та расової приналежності; г) причин та підстав свого усиновлення; ґ) історії родинних хвороб та схильностей до захворювань; д) професійних та творчих здібностей, талантів, нахилів, що притаманні близьким родичам, тощо.

2. Усиновлювачі зобов'язані сприяти у реалізації усиновленою дитиною права знати своє походження, зокрема шляхом звернення до компетентних органів, представництва інтересів дитини тощо. Уповноважені органи та посадові особи, які володіють інформацією стосовно походження усиновленої дитини, зобов'язані надавати відповідні дані за заявою цієї дитини або її усиновлювачів.

3. У випадку необхідності надання даних щодо походження дитини, які становлять особисту таємницю третіх осіб, така інформація може бути надана лише за згодою цих осіб або за рішенням суду».

14. Змістом права усиновленої дитини на індивідуальність є право на збереження в умовах нової сім'ї своєї національної, культурної, релігійної, світоглядної і мовної ідентичності, на прояв своєї особистості у межах, які не заборонені законом та суспільною мораллю. Право на особисте життя усиновленої дитини виникає з моменту, коли дитина здатна самостійно визначати його зміст та межі, встановлювати умови та порядок ознайомлення з ним інших осіб, у тому числі й усиновлювачів. Здійснення цього права може обмежуватися усиновлювачами лише відповідно до інтересів усиновленої дитини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Мельник О. В. Проблемні питання, обумовленні дією таємниці усиновлення в Україні / О. В. Мельник // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. – 2014. – Вип. 16. – С. 209-212.

2. Мельник О. В. Особисті відносини між батьками та дітьми: стан дослідження проблеми / О. В. Мельник // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. – 2014. – Вип. 17. – С. 124-128.

3. Мельник О. В. Мета усиновлення в контексті особистих немайнових прав дитини: еволюція та перспективи / О. В. Мельник // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. – 2015. – Вип. 18. – С. 77-82.

4. Мельник О. В. Поняття та види особистих немайнових прав при усиновленні / О. В. Мельник // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. – 2015. – Вип. 19. – С. 28-32.

5. Мельник О. В. Правове поняття та характерні особливості інтересів дитини при усиновленні / О. В. Мельник // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2015. – № 4 (14). – С. 69-72.

6. Мельник О. В. Особливості розвитку правового регулювання аліментних відносин / О. В. Мельник // Сучасна цивілістика : матеріали VIII Міжнар. цивілістичної наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 29-30 березня 2013 року). – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 102-105.

7. Мельник О. В. Правовідносини утримання в сімейному праві: визначення напрямків дослідження / О. В. Мельник // Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2013 р.). – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 140-141.

8. Мельник О. В. Окремі питання щодо дії таємниці усиновлення / О. В. Мельник // Сучасна цивілістика : матеріали 9-ої Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 28 березня 2014 р.). – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 171-173.

9. Мельник О. В. Право дитини на інформацію про своїх батьків / О. В. Мельник // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (Одеса, 16-17 травня 2014 р.). – Т. 1. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 352-353.

10. Мельник О. В. Особисті немайнові відносини між усиновленою дитиною та усиновлювачем: основні напрямки дослідження / О. В. Мельник // Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського «Принципи DCFR як методологічна основа вдосконалення законодавства» : матеріали інтернет-конференції (Одеса, 5 грудня 2014 р.). – С. 104-109.

11. Мельник О. В. Реалізація особистого немайнового права дитини на сім'ю на адаптаційному етапі усиновлення / О. В. Мельник // Від засад римського права до принципів приватного права ЄС : матеріали круглого столу (м.Одеса, 29 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 58-62.

АНОТАЦІЯ

Мельник О.В. Особисті немайнові права дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2016.

Дисертація є першим у науці цивільного права України спеціальним комплексним дослідженням особистих немайнових прав дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн.

Досліджено наукову концепцію особистих немайнових прав дитини та здійснено їх класифікацію залежно від сфери реалізації: права, які дитина здатна здійснювати самостійно або за допомогою інших осіб, але не обов'язково членів сім'ї (право на освіту, відпочинок, таємницю особистого життя, свободу світогляду і віросповідання тощо); права, які можуть здійснюватися лише у сім'ї або відносно родичів дитини – сімейно-родинні особисті немайнові права дитини (право на сім'ю, право на сімейне виховання, право на спілкування з родичами, право проживання з батьками (усиновлювачами), право на повагу до сімейного життя, право на таємницю усиновлення, право на одержання інформації про власне походження).

Визначено особливості охорони та реалізації особистих немайнових прав дитини при усиновленні в Україні з урахуванням законодавства окремих зарубіжних країн, зокрема Англії, Німеччини та Російської Федерації.

Сформульовано авторське визначення категорії «особисті немайнові права дитини при усиновленні», «право дитини на сім'ю», «право усиновленої дитини на індивідуальність» та удосконалено визначення категорій «особисті немайнові права дитини», «інтерес дитини при усиновленні», «право дитини на належне сімейне виховання».

Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення цивільного та сімейного законодавства у сфері забезпечення особистих немайнових прав дитини при усиновленні.

Ключові слова: усиновлення, особисті немайнові права, інтереси, дитина, сім'я.

АННОТАЦИЯ

Мельник А.В. Личные неимущественные права ребенка при усыновлении по законодательству Украины и отдельных зарубежных стран. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс, семейное право, международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2016.

Диссертация является первым в науке гражданского права Украины специальным комплексным исследованием личных неимущественных прав детей при усыновлении по законодательству Украины и отдельных зарубежных стран.

Исследовано понятие личных неимущественных прав ребенка, раскрыто содержание отдельных видов данных прав. Сформулировано понятие личных неимущественных прав ребенка при усыновлении, под которыми понимаются субъективные права ребенка, которые возникают с начальной стадии усыновления и действуют на всех его этапах, и направлены на удовлетворение интересов ребенка, в первую очередь тех, которые связаны с его пребыванием в здоровом семейном окружении.

Среди личных неимущественных прав ребенка при усыновлении выделяются права, осуществление которых возможно в семье либо в кругу родственников ребенка. Среди них следует выделить фактические (право на семью, право на семейное воспитание, право на общение с родственниками, право на проживание с родителями (усыновителями), право на уважение семейной жизни) и информационные (право на тайну усыновления, право на получение информации о собственном происхождении).

Установлено, что интерес ребенка при усыновлении – это субъективно обусловленная потребность ребенка в благоприятных условиях развития в семье усыновителя, при которых ребенок получает возможность в полной мере реализовывать свои личные неимущественные права в соответствии с законом.

В результате проведенного исследования обоснован вывод о необходимости применения комплексного психолого-правового подхода к установлению целесообразности усыновления как меры потенциальной совокупной возможности лица (усыновителя) обеспечить надлежащее воспитание конкретного ребенка. В рамках такого подхода выделено несколько последовательных стадий усыновления: подготовительная, судебное

рассмотрение, постсудебная (фактическое проживание усыновленного ребенка в новой семье), стадия после отмены усыновления. На основании изучения гражданского и семейного законодательства Англии, Германии и Российской Федерации, а также практики его применения предложено введение дополнительной обязательной стадии под названием «адаптационный период». Данная стадия предшествует судебному рассмотрению и имеет своей целью установление стабильного контакта между ребенком и кандидатами в усыновители, что обеспечивается проживанием ребенка в их семье на протяжении установленного времени.

Обобщены основания для комплексного реформирования семейного законодательства в сфере усыновления, а именно: оно должно быть переориентировано на обеспечение права усыновленного ребенка знать свое происхождение, а не на всестороннее сохранение тайны усыновления. В связи с этим право ребенка на тайну усыновления предлагается определить как личное неимущественное право усыновленного ребенка, объектом которого является конфиденциальность данных относительно семейной жизни ребенка, в том числе относительно факта его усыновления.

Изучены особенности осуществления личных неимущественных прав ребенка при усыновлении, сформулированы их авторские дефиниции, а также предложения относительно законодательного урегулирования. Под правом на семью предложено понимать право на полноценное, здоровое семейное окружение, которое в состоянии стать благоприятной средой для всестороннего развития ребенка, свободного осуществления его личных неимущественных прав и интересов. Право на надлежащее семейное воспитание – это личное неимущественное право усыновленного ребенка, которое предусматривает возможность свободно и всесторонне формировать свою личность в семейном окружении, получать жизненные ориентиры в соответствии с общечеловеческими ценностями, нормами права и общественной морали. В отношении усыновленного ребенка допускается ограничение права на уважение его семейной жизни в случае законного вмешательства уполномоченных органов при выявлении ими нарушений прав и интересов этого ребенка, а также в процессе осуществления предусмотренного законом периодического контроля за условиями проживания усыновленного ребенка в новой семье.

Сформулировано авторское определение права усыновленного ребенка на индивидуальность как личное неимущественное право усыновленного ребенка на сохранение в условиях новой семьи своей национальной, культурной, религиозной, мировоззренческой и языковой идентичности, на проявление своей личности в пределах, которые не запрещены законом и общественной моралью.

Внесены теоретически обоснованные предложения по совершенствованию гражданского и семейного законодательства Украины в сфере обеспечения личных неимущественных прав детей при усыновлении с учетом позитивного законодательного опыта отдельных зарубежных стран.

Ключевые слова: усыновление, личные неимущественные права, интересы, ребенок, семья.

SUMMARY

Melnik O. V. Personal non-property rights of a child in adoption under the legislation of Ukraine and certain foreign countries. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2016.

The thesis is a special complex research of personal non-property rights of a child in adoption under the legislation of Ukraine and certain foreign countries.

The scientific concept of personal non-property rights of a child is researched and their classification according to the field of realization is carried out: the rights that a child is able to perform independently or with the help of others, but not necessarily family members (the right to education, rest, secrecy of private life, freedom of world outlook, freedom of religion etc.); rights that can be exercised only within the family or in respect the relatives of a child – family-related personal non-property rights of a child (the right to family, the right to family upbringing, the right to communicate with relatives, the right of residence with parents (adoptive parents), the right of respect for family life, the right of confidentiality of adoption, the right to obtain information about one’s own origin).

Peculiarities of protection and realization of personal non-property rights of a child in adoption in Ukraine, taking into account the legislation of foreign countries, particularly England, Germany and Russian Federation, were defined.

The author’s definition of the categories “personal non-property rights of a child in adoption”, “child’s right to family”, “adopted child’s right to individuality” are formulated and the definition of the categories “personal non-property rights of a child”, “child’s interest in adoption”, “child’s right to proper family upbringing” were improved.

Specific proposals on improvement of civil and family legislation in the field of protection of personal non-property rights of a child in adoption were formulated.

Key words: adoption, personal non-property rights, interests, child, family.

Підписано до друку 15.04.2016 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1604-3а.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.